

10. POSSIBLE EVOLUCIÓ DEL PAISATGE DE LA REGIÓ METROPOLITANA DE BARCELONA

10. POSSIBLE EVOLUCIÓ DEL PAISATGE DE LA REGIÓ METROPOLITANA DE BARCELONA

L'evolució del paisatge de l'àmbit territorial de la Regió Metropolitana de Barcelona, d'acord amb l'escenari tendencial, va pel camí de continuar de manera molt alentida alguns dels processos i dinàmiques endegats unes dècades enrera. Són previsible, un manteniment de la pressió antròpica en forma de creixements residencials, d'àrees d'activitat econòmica i d'infraestructures, coincidint amb les zones de les planes agrícoles, sobretot de la Depressió Prelitoral, i els grans corredors fluvials i d'infraestructures; un decreixement de l'activitat agrícola fora dels sòls més òptims i la seva transformació vers matollars i bosquines, i un increment de la maduresa de les formacions forestals situades a les zones de muntanya (serralades Litoral i Prelitoral), en la mesura en què la baixa rendibilitat de la seva explotació i el caràcter protegit de la majoria d'aquestes superfícies no n'afavoreix l'explotació.

En la mesura que en els capítols corresponents s'ha realitzat una anàlisi de la possible evolució per a cadascuna de les unitats de paisatge (volum II) en aquest apartat es referencien només aquells aspectes d'escala més àmplia o bé rellevants, per la seva representativitat o transcendència, a escala metropolitana. Es farà especial èmfasi en el Pla Territorial Metropolità de Barcelona (PTMB), en la mesura que corregeix, matitza o bé ratifica tendències generals apuntades en l'anàlisi de l'evolució tendencial del territori i el paisatge de la Regió.

Malgrat l'estreta interrelació i dependència entre els diferents components que integren el paisatge, de cara a una major claredat expositiva s'han separat en apartats diferents les possibles evolucions dels principals tipus de paisatges. Es distingeix així entre el paisatge natural, constituït pel substrat geològic que dona suport al territori i la cobertura vegetal, el paisatge agrícola amb vegetació ordenada pel treball de l'home i el paisatge urbà, que fa referència tant als nuclis urbans i urbanitzacions com a les infraestructures i superfícies construïdes en general.

10.1 El paisatge natural

La intensa activitat extractiva esdevinguda a la Regió, especialment durant la segona meitat del s.XX, ha deixat una forta empremta, especialment en algunes zones de la serralada Litoral properes a Barcelona. La crisi econòmica i l'aturada de l'activitat constructiva i de la realització d'infraestructures, la disminució en el nombre d'explotacions en actiu, a causa de la finalització de les concessions i la clausura de les activitats il·legals, així com la previsible finalització esgraonada, en l'horitzó del 2026, de la majoria de les activitats actualment operatives, augura una disminució de l'impacte ocasionat

Figura 10.1. Pedrera del massís del Garraf

per les pedreres sobre el medi geològic. La progressiva extensió i previsible obligació futura que un determinat percentatge dels àrids de construcció provinguin del reciclatge també augura una certa disminució de la demanda de materials petris naturals primera així com de necessitats d'abocadors de runa.

Les tasques de restauració, obligades per llei des del 1981, han millorat molt l'estat de la qüestió encara que no sempre han donat els resultats esperats. Cal esperar a mitjà termini que les pedreres amb activitat finalitzada s'acabin restaurant a curt o mitjà termini. El fet que la majoria de pedreres de majors dimensions i amb major rellevància paisatgística es desenvolupin sobre material geològic calcari i amb condicions climatològiques termomediterrànies fan difícil la restauració natural encara que el pas del temps atorga als espais denudats un aspecte cada vegada menys artificial. Així doncs, els fronts o parets verticals de les explotacions, molt difícils de naturalitzar, milloren quan s'hi emplacen petites plataformes artificials amb vegetació.

En aquest sentit no és de preveure que siguin rellevants les possibles actuacions realitzades per l'Administració, ja que l'elevat cost podrà permetre només un nombre limitat d'actuacions o un ritme necessàriament lent. Com sigui que, les pedreres actives estan obligades a restaurar el seu àmbit d'afectació, especialment si volen prorrogar o ampliar la concessió, cal esperar un augment i millora de les tasques de restauració i, globalment, una estabilització o millora del paisatge geològic de la Regió.

Pel que fa als paisatges naturals de la Regió, la tendència dels darrers anys es pot apuntar com la pauta de futur, en el sentit d'una disminució de la gestió dels espais forestals, tant per a la pastura (prats, matollars) com per a l'aprofitament de llenyes, fustes i altres productes forestals. Aquest fet implica un increment de les extensions forestals arbrades en un estadi més avançat de maduresa i una disminució de les bosquines, els matollars i els prats. En el cas dels matollars la previsible pèrdua de diversitat paisatgística, fruit de la homogeneïtzació creixent dels espais forestals quedarà compensada per una major qualitat estètica. Pel que fa a la disminució dels prats, es reduirà la biodiversitat ecològica i hi haurà un marcat retrocés de les espècies ecotòniques o pròpies del mosaic agroforestal (tal com ja està succeïnt) i un augment de les espècies de caràcter més clarament forestal, especialment pel que fa a les aus.

L'impuls donat per l'Administració per tal d'afavorir la gestió de les masses forestals privades – clarament majoritàries a la Regió– mitjançant subvencions a plans tècnics de gestió i millora forestal (PTGMF) o plans simples forestals (PSF) s'haurien de mantenir, si més no per l'interès general i la problemàtica associada a la manca de gestió de les masses forestals en un entorn tan extensament poblat, sobretot davant el risc d'incendi. El repte, en tot cas, és que les explotacions futures, cada vegada més mecanitzades, no provoquin una erosió excessiva del sòl que pugui posar en perill la regeneració del bosc a curt o mitjà termini, especialment en les zones de major pendent o fragilitat del sòl i del substrat geològic.

D'altra banda, amb l'aprovació del Pla territorial de la Regió Metropolitana de Barcelona s'ha assolit la protecció de la gran majoria de l'espai forestal de la Regió. Seria desitjable que aquest fet impliqués un increment dels àmbits en què es desenvolupen actuacions de restauració i millora d'hàbitats, així com tasques de vigilància i seguiment tant de les espècies vegetals com de fauna autòctona més sensible o amenaçada, a banda de les tasques de gestió del medi natural i dels elements de patrimoni històric i cultural que contenen. Així, actuacions com ara la crema controlada de parcel·les forestals per mantenir certes estructures de matollars o d'hàbitats en mosaic per a espècies faunístiques i florístiques pròpies d'aquests indrets o bé tasques d'esbrossada per reduir el risc d'incendi, que es fan fonamentalment a espais naturals protegits amb figures de gestió aprovades, s'haurien d'estendre previsiblement a superfícies cada vegada més extenses de territori. No és descartable un cert augment de la ramaderia extensiva en zones de bosquines i matollars, a la vista dels menors costos globals i l'elevada eficàcia en el control de la vegetació més inflamable, així com, sobretot, pels ajuts i impuls que ha donat l'Administració en alguns espais naturals metropolitans, com ara Collserola, que previsiblement s'ampliaran en el futur. L'èxit que estan assolint les iniciatives tot just iniciades de les escoles de pastors fa pensar que els problemes per trobar persones disposades a fer aquestes tasques seran menors.

Figura 10.2. Espai forestal del massís del Montnegre.

Fruit també del Pla territorial cal esperar una protecció dels fragments forestals inclosos en matriu agrícola, que tant interessants són pel fet que donen diversitat paisatgística, sobretot a la plana vallesana i també, en menor mesura, al Maresme i al Penedès, sota la figura d'Espais de protecció especial pel seu interès natural o agrari.

Els ambients fluvials i de ribera són cada vegada més valorats i existeixen iniciatives municipals diverses per tal de recuperar i restaurar aquesta mena d'ambients, tan interessants i rics paisatgísticament com ecològica. Els exemples d'alguns ajuntaments capdavanters com ara Abrera, Molins de Rei, Tordera i Sabadell, entre d'altres, han estat seguits per molts d'altres, i la tendència va en augment. En són clars exemples les actuacions ja realitzades i en previsió de continuació al riu Ripoll, al Mogent, a la Tordera, al Llobregat, etc. En aquest sentit, cal esperar un augment i una millora del bosc de ribera en relació amb la situació actual, si més no en bona part dels trams fluvials de la Regió. Un fet crucial, i que s'està donant ja d'uns anys ençà, és la substitució del formigó o gabions per estabilitzar els marges dels rius i rieres, amb possibilitats molt minses o nul·les de recuperar el bosc i l'ambient riberenc original, per solucions de bioenginyeria, amb fibres vegetals biodegradables i que permeten la renaturalització de les riberes fluvials. Previsiblement, en els propers anys s'assistirà a un predomini d'aquestes tècniques de restauració. Tanmateix, en els rius principals, on els riscos d'inundació en relació amb infraestructures, polígons d'activitat i habitatges són més elevats, possiblement es mantindrà la tendència actual d'optar per mètodes durs, malgrat la incorporació progressiva d'elements que donen certa naturalitat a les intervencions.

La millora de la qualitat de l'aigua, donada per la millora en el tractament dels efluents domèstics i industrials i la disminució de la indústria més contaminant que anys enrere encara hi havia al territori metropolità, ha d'ajudar també a la recuperació de la vegetació i fauna autòctona més exigent, desapareguda fins temps recents d'aquest àmbit, com és el cas de la llúdriga (*Lutra lutra*). Tanmateix, malgrat la millora qualitativa que s'està produïnt en una part dels rius metropolitans i que ha d'augmentar en el futur, amb la implantació progressiva dels tractaments terciaris en les plantes depuradores, és possible que augmenti el problema de la sequera en els propers decennis. En aquest sentit és important tenir present que una millora qualitativa de l'aigua pot induir un augment de les captacions per a usos diversos (empreses, regs d'horts, de parcs i jardins privats, piscines, etc.) A llarg termini pot ser preocupant l'efecte del canvi climàtic que, amb previsions d'un augment aproximat de 2°C –d'ara fins a finals del segle XXI– pot provocar un increment de l'evapotranspiració de la vegetació i una disminució dels cabals que circulen per rius i rieres.

Tanmateix els efectes paisatgístics derivats, sobretot, del pas de les infraestructures de transport per les estretes valls fluvials de la Regió i el previsible augment de carrils, pas de noves línies de ferrocarril, o fins i tot de carrils específics d'alta ocupació comporten el risc de desfigurar encara més algunes de les ja de per si tensionades valls metropolitanes sobretot en els accessos a la connurbació de Barcelona.

També cal esperar una millora, partint d'una situació força crítica de l'extensió i qualitat dels aiguamolls litorals i els sorral o platges naturalitzades. En aquest sentit els exemples d'actuacions de millora reeixits a la Regió, com és el cas del Delta del Llobregat i del delta de la Tordera, la platja Llarga de Vilanova o determinades actuacions més modestes fan pensar que seran seguits també per altres municipis que encara estan en condicions de millorar la seva façana litoral.

10.2 El paisatge agrícola

El paisatge agrícola previsiblement seguirà experimentant les dificultats pròpies del sector econòmic que el sustenta i que té, en la minva gradual de les subvencions i la manca de relleu generacional, el seu principal handicap. Tanmateix cal distingir entre diferents paisatges agrícoles, amb problemàtiques força diverses:

a) El paisatge d'horta, molt productiu i pràcticament sense ajuts, es troba especialment tensionat per la seva localització a les zones deltaiques i planes fluvials o a l'andana litoral del Maresme. L'escenari tendencial assenyala la reducció progressiva, i a un ritme accelerat de la seva superfície. Tanmateix,

les estratègies i figures de protecció i/o gestió sorgides en els darrers anys (Parc Agrari del Baix Llobregat; Parc Agrari de la Tordera; Parc de les Cinc Sènies, a Mataró, entre d'altres), amb validesa jurídica diversa, donen certa seguretat a la continuïtat d'aquesta mena de conreus, malgrat que diversos projectes poden suposar una laminació d'extensions petites de conreus hortícoles.

El major reconeixement de diversos distintius de qualitat agroalimentària (mongetes del Ganxet, pèsols de Llaveneres, tomàquet del Maresme, espàrrec de Gavà i Viladecans, carxofa del Prat, bledes del Baix Llobregat, etc.) cal esperar que tindrà una repercussió positiva en la valorització econòmica i social d'aquests productes i en el manteniment dels paisatges productius que els sustenten.

Paral·lelament, la lenta però progressiva transformació de diversos conreus hortícoles a la modalitat d'agricultura ecològica els dóna una valorització molt correcta que engaranteix encara més la continuïtat, davant d'altres procedències més econòmiques, així com una millora dels paràmetres ambientals i, cal pensar, també paisatgístics. En aquest sentit, la creixent sensibilitat social i el suport d'organismes públics augura un creixement important d'aquest segment. Així, tot i que globalment cal esperar un lleuger declivi del paisatge d'horta de la Regió, serà a una taxa molt inferior a la dels darrers vint anys.

Entre els conreus associats als paisatges d'horta destaquen els fruiters de fruita dolça, anys enrere molt estesos per la Vall Baixa del Llobregat i, de manera més dispersa, arreu de la Regió, mentre que actualment són cada vegada més escassos, per no dir testimonials. La menor rendibilitat en comparació amb les collites múltiples dels conreus d'horta i la major dificultat de mecanització i la competència pels preus amb altres orígens, estan abocant a una pèrdua que ara per ara sembla imparabile, tret potser dels escassos fragments amb un distintiu de qualitat agroalimentària i/o reconeixement social, com ara els cirerers de Torrelles de Llobregat o els préssecs de l'Ordal.

Un cas ben singular és el del maduixot del Maresme, conreat en feixes abruptes i antigues zones forestals amb pendent elevats, orientats a migjorn, sovint sota hivernacles amb una presència visual i també ambiental no negligible, però alhora un tret històric i identitari molt arrelat en els nuclis del Montnegre marítim, especialment la Vallalta. El cost més elevat en relació amb altres procedències, bàsicament per les petites dimensions i condicions de les explotacions, s'ha procurat compensar amb una denominació de qualitat agroalimentària encara poc valorada pel mercat català; el futur, doncs, no sembla gaire esperançador, tret que el mercat local aposti decididament per aquest producte, més car però, segons totes les referències, més bo.

b) El paisatge de la vinya és, amb tota probabilitat, l'ambient agrari més valorat socialment, malgrat que les dificultats no són tampoc menors. Així, la política de preus al pagès i un consum de vi que no sembla arrencar –fruit d'un estil de vida en què el consum quotidià de vi ha passat a esdevenir extraordinari, el sector es troba amb un clar problema d'excedent de producció, en relació amb la seva

Figura 10.3. Espai agrari del Maresme.

comercialització en condicions òptimes de valorització. Així, la principal denominació d'origen catalana –Penedès– i també la més petita –Alella– han d'aportar a la D.O. Catalunya una part rellevant de la seva producció, fet que en disminueix part del valor afegit que haurien de posseir en el mercat intern i extern. Tanmateix, cal distingir entre els terrenys on es planta vi negre (part de la plana del Penedès i de la Serra d'Ancosa), molt més vulnerables pel menor valor afegit, i el terrenys o paisatges del cava, (bona part de la plana penedesenca i Valls de l'Anoia), amb més futur. El vi blanc de la D.O. Alella, reduït a una petitíssima extensió i amb una pèrdua important del prestigi de què havia gaudit només uns decennis enrere, afronta un futur incert si no s'emprenen mesures que n'augmentin la valorització. En aquest sentit, la situació inèdita per la qual les denominacions d'origen pròpies de l'àmbit català siguin, per ordre d'importància, les terceres consumides a Catalunya, augmenta la vulnerabilitat al sector. Tanmateix, hi ha un moviment important de reivindicació de l'espai i el paisatge agrari de la vinya, en bona part extern al sector, que s'ha traduït en la Carta del Paisatge del Penedès o en el fet que a Alella hagi tingut un pes decisiu en el govern municipal una candidatura que apel·la a una varietat de vinya. A aquesta voluntat social i política de caire local o comarcal se li ha afegit la figura de Protecció especial de la vinya, del Pla territorial metropolità de Barcelona. No obstant això, tot apunta que la vinya ha arribat a la seva màxima extensió i, tenint en compte la situació del sector i la necessitat de compra de drets de plantació, en el futur proper cal esperar un manteniment més aviat a la baixa.

c) El paisatge del cereal és, malgrat la seva extensió rellevant, el més amenaçat, tant per la baixa rendibilitat i la major afectació per la previsió de reducció progressiva de les subvencions comunitàries

com per la seva ubicació, sobretot a la plana vallesana. L'escàs valor afegit, en relació amb els conreus d'horta i vinya, també fa que la importància socioeconòmica del conreu cerealista a la Regió sigui gairebé irrellevant. Tanmateix, els valors paisatgístics i ambientals que genera són molt importants. Un altre avantatge és que l'elevada mecanització i facilitat de treball afavoreixen el manteniment del conreu, sempre que els preus ho compensin. Les iniciatives que poden garantir certa continuïtat dels conreus cerealistes a la Regió es circumscriuen als dos vallesos i, per ara, tenen una tímida traducció institucional en forma de parcs agraris de dimensió local: a Sabadell, a les Franqueses del Vallès i a Mollet, entre d'altres. Hi ha una altra iniciativa institucional de dimensions molt més importants, entre el Ripoll i el Tenes (Espai Agroforestal de Llevant), però que, per ara, encara és massa inconcreta com per resultar una eina efectiva per preservar activament aquesta mena de paisatges agraris. És significatiu també la protecció que atorga el Pla territorial a aquests paisatges («Espais de protecció especial pel seu interès natural i agrari») que fa èmfasi en l'aspecte ambiental i també en el productiu.

D'altra banda, la interrelació creixent en els mercats mundials dona un cert grau d'imprevisibilitat al futur d'un conreu tan estratègic com el cereal. Així com les sequeres a Sud-amèrica i Austràlia de fa uns anys van multiplicar el preu de la collita es fa difícil saber si la creixent urbanització i pèrdua de conreus a la Xina i l'augment de població mundial pot comportar un augment de la demanda i una pujada dels preus que faci més rendible el sector, malgrat la davallada dels ajuts. De cara als propers vint anys cal preveure una reducció dels paisatges cerealistes, en part afectats per les previsions de creixements urbanístics ja aprovades, així com una continuació, més ralentitzada, de l'abandonament

Figura 10.4. Parc Agrari de Gallecs, a Mollet del Vallès.

dispers d'alguns conreus cerealistes –especialment de petites o mitjanes dimensions parcel·làries i amb problemes d'accessibilitat– que poden tenir un efecte rellevant en el paisatge, en la mesura que tenen un paper molt important en la configuració del mosaic agroforestal de la Regió.

Pel que fa a l'activitat agroramadera, especialment la intensiva, amb una elevada incidència sobre el paisatge, per la presència de naus, granges i coberts, etc. és esperable la continuació de la tendència actual de disminució de les explotacions amb animals, així com l'augment de les dimensions mitjanes de les granges i explotacions agropecuàries que resten actives. Aquest fet, unit a la normativa i al tràmit d'avaluació de l'estudi d'impacte i integració paisatgística (EIIP) de les noves construccions, fa que calgui esperar una millora en la integració de les naus, malgrat el previsible augment de capacitat de moltes d'elles. D'altra banda, la manca de línies d'ajut específiques i l'elevat cost que suposarien, no permet albirar, a curt i mitjà termini, el desmantellament de les construccions obsoletes i/o fora d'ús i sense qualitat presents al medi agrícola de la Regió.

Pel que fa als habitatges o construccions d'ús residencial en l'espai agrari cal esperar un fre en relació amb els abusos comesos a la segona meitat del s.XX, així com un augment del ritme de recuperació de masos i cases senyoriales catalogades, fruit de les majors facilitats per poder-hi desenvolupar activitats de turisme rural o d'altres del sector serveis. Temes no menors però d'escala més petita, com ara els tancaments de finques o camins, senyalitzacions, etc. que afecten la imatge i també, en alguns casos, aspectes funcionals dels paisatges agrícoles i agroforestals haurien de millorar en el futur, fruit de la regulació del planejament territorial i de les cada vegada més completes ordenances municipals. Tanmateix, la tendència al tancament de finques i camins està seguint un ritme creixent en els darrers anys a la Regió, en part per motius d'una mal entesa privacitat i, de l'altra, perquè la responsabilitat civil en cas d'accident de trànsit en finques de gestió cinegètica fomenta el tancament preventiu del seu perímetre. En qualsevol cas, la gran lentitud en la realització dels preceptius inventaris de camins que assenyala la legislació, on consti de forma fefaent la seva titularitat pública o privada, afavoreix actuacions unilaterals que progressivament fragmenten i dificulten l'accés a porcions cada vegada més àmplies del territori.

10.3 El paisatge urbà

Per bé que la crisi econòmica ha comportat una aturada radical de les dinàmiques recents de construcció d'habitatges i infraestructures, els observadors indiquen que és a la Regió Metropolitana de Barcelona on encara pot existir un dèficit o demanda latent d'habitatges principals.

Aquest fet i l'existència de sòl urbanitzable delimitat i no delimitat auguren, una vegada es vagi superant l'actual crisi econòmica, un creixement del sòl urbà, tanmateix a un ritme molt inferior al dels darrers vint anys.

Una diferència important en relació amb el que s'ha esdevingut en els darrers 20 anys és que els nous creixements, encara no planificats, no podran ser de baixa densitat ni dispersos, i que no seran admissibles en una extensió notable de territori, no només forestal sino també agrícola, concentrant-se bàsicament sobre les ciutats mitjanes amb majors aptituds i potencial, per la disponibilitat de sòl en condicions topogràfiques i de bona accessibilitat territorial, sobretot mitjançant transport públic.

D'altra banda, i fruit també de les estratègies del planejament territorial i dels estudis sectorials realitzats per la Diputació de Barcelona, és d'esperar un creixement de les regularitzacions de les urbanitzacions més consolidades i amb major aptitud per passar a sòl urbà, fet que comportarà, en general, un petit increment del seu perímetre, per tal d'encabir els equipaments i espais verds corresponents al règim urbà del sòl, així com –desitjablement– un condicionament, millora i integració paisatgística del seu perímetre.

El Pla director urbanístic del sistema costaner suposarà també un fre vers la tendència dels darrers decennis d'ocupar la façana litoral, que cal esperar que es mantindrà sensiblement igual que ara, més

Figura 10.5. Façana marítima del nucli de Sitges.

enllà de possibles reformes i eventuais permeabilitzacions en relació amb el contacte amb els espais de platja.

Tanmateix, tant el Pla d'infraestructures de transport de Catalunya (PITC) com el Pla territorial metropolità de Barcelona fan la precisió del traçat de nous eixos viaris i ferroviaris, o bé l'ampliació de traçats existents, fet que implicarà, de ben segur, una major antropització del paisatge que travessen i una ocupació de sòls agrícoles i, en menor mesura, forestals, així com un major estrangulament d'algunes valls fluvials, com la del Llobregat i el Besòs, en els accessos a Barcelona.

Pel que fa al sòl urbà consolidat, s'apunta una continuació de la tendència a la valorització del patrimoni històric, arquitectònic i cultural en general, en forma d'incentius fiscals o inversions directes per a la millora del patrimoni privat i públic i la seva integració creixent en una estratègia de divulgació i promoció cultural i econòmica lligada al turisme intern i forani i també a una imatge urbana de qualitat cada vegada més valorada per la ciutadania.